

Aldona Zańko

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

„TAM ZACZYNA SIĘ MÓJ ŚWIAT” – HANS CHRISTIAN ANDERSEN
WOBEC OJCZYZNY NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH UTWORÓW
PISARZA Z GATUNKU TZW. PIEŚNI O OJCZYŹNIE (*FÆDRELANDSSANG*)

1. ANDERSEN ZNANY I MNIEJ ZNANY

Twórca ponadczasowy to taki, którego dzieła są zdolne przetrwać swoją epokę. Ukazując prawdy o charakterze uniwersalnym, zachowują aktualność niezależnie od czasu historycznego, w jakim powstały. Dzięki umiejętnie skonstruowanej metaforyce pozostają czytelne dla dużego grona odbiorców, stanowiąc wiecznie żywe źródło szeroko pojętych inspiracji. W domenie literatury na miano twórcy dzieł ponadczasowych zasługuje bezsprzecznie pisarz duński Hans Christian Andersen, którego baśnie od wielu pokoleń współtworzą kanon literatury światowej. O fenomenie baśniopisarstwa Andersena stanowi jego innowacyjny kunszt literacki w zakresie formy, imitującej lekkość przekazu ustnego charakterystycznego dla baśni ludowej, a także treści, której wielowarstwowość umożliwia lekturę na wielu różnych poziomach interpretacji, w zależności od kompetencji literackiej czytelnika. Nie bez znaczenia dla sukcesu pisarza pozostaje także specyfika baśniowej rzeczywistości, nieokreślona bliżej miejscem czy czasem, lecz aktualna „wszędzie i nigdzie, nigdy i zawsze”¹, a zatem uniwersalna i z założenia nieprzemijająca. Bez wątpienia to właśnie baśnie zapewniły Andersenowi upragnioną międzynarodową sławę, zarówno ze względu na potencjał aprioryczny gatunku, jak i niepodważalny artyzm samego pisarza, pozwalający potencjał ten wydobyć i rozwinąć.

O ile baśnie Andersena to lektura ogólnie znana, o tyle w powszechnej świadomości czytelniczej marginalizowany bywa fakt, że repertuar twórczy znanego baśniopisarza obejmuje także inne formy gatunkowe. Znajdujemy tu przede wszystkim oparte na wątkach autobiograficznych powieści oraz wspomnienia z podróży, dzięki którym Andersen zyskał uznanie w czasach sobie współczesnych, i które nadal odnotowywane są jako cenne zwierciadło skomplikowanej osobowości autora, jego ambicji, kompleksów i często sprzecznych pragnień. Znajdujemy także zapomniane przez historię dramaty, pisane w charakterze przepustki do wymarzonego świata teatru, a ponadto wiele utworów poetyckich.

¹ Danuta Żebrowska, *Poznawcze i wychowawcze wartości baśni Andersena*, „Studia Gdańskie” 2008, t. 5 [red. Ewa Baniecka, Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej], s. 144.

Pomimo że to nie w poezji realizuje się właściwy sukces pisarski autora, w kontekście całej jego twórczości jest to nadal gatunek ważny, głównie pod względem formacyjnym. Jak podkreślają badacze duńscy, u progu swej kariery Andersen przejawiał przede wszystkim talent liryczny, zaledwie na przestrzeni dwóch lat (1831–1833) publikując aż pięć tomów poezji, w tym wiersze zebrane wydane już w roku 1833². Sam autor w pojęciu „poezja” upatrywał kategorii nadrzędnej w stosunku do podziałów gatunkowych, włączając w jej zakres także baśniopisarstwo: „Jeg finder, at eventyrdigtningen er poesiens mest vidt udstrakte rige [...]; det er mig Repræsentanter for al Poesi” („W moim odczuciu baśniopisarstwo to najbardziej rozległa z poetyckich krain [...], jest dla mnie uosobieniem istoty wszechpoezji”)³. Analizując wymiar metaforyczny utworów Andersena, w istocie zauważamy, że wiele z nich, także tych z gatunku powieści i baśni, poddyktowanych jest potrzebą autoekspresji, obiektywizując uczucia autora pod postacią doświadczeń fikcyjnych bohaterów. W związku z powyższym można pokusić się o stwierdzenie, że niezależnie od formy podawczej twórczość duńskiego baśniopisarza nosi znamiona liryki.

Repertuar liryczny Andersena to jednak nie tylko świadectwo jego przeżyć wewnętrznych. W swoich wierszach oraz hymnach pochwalnych autor kreśli także wizję współczesnej sobie rzeczywistości, w tym ojczyzny, której apoteozę wyrażają utwory z gatunku tzw. **pieśni o ojczyźnie**, po duńsku *fædrelandssange*. W poezji Andersena tendencja ta stanowi wątek powracający na przestrzeni lat w wielu odsłonach tematycznych, głównie w formie pieśni pochwalnych na cześć Danii rozumianej jako kolebka duńskiego narodu, a także kraj urodzenia samego autora oraz część szerzej rozumianej wspólnoty nordyckiej. Faktem jest, iż większość z nich, tak jak inne poboczne wątki w twórczości baśniopisarza, z biegiem czasu odeszła w zapomnienie. Znajdują się tu jednak i takie, które w duńskiej świadomości narodowej zapisały się jako symbole i takimi pozostają do dziś. Mowa tu przede wszystkim o przywodzącej na myśl Mickiewiczowską inwokację pieśni pt. *Danmark, mit Fædreland* (Danio, Ojczyzno moja), wydanej w 1851 roku w ramach zbioru *Fædrelandske Vers og Sange under Krigen* (Wiersze i pieśni o ojczyźnie z czasu wojny). Ze względu na swój wciąż aktualny przekaz patriotyczny to właśnie ona stanowi punkt wyjścia dla niniejszych rozważań, stanowiących próbę rekonstrukcji Andersenowskiej wizji ojczyzny. Przedstawiona poniżej analiza utworu koncentruje się wokół głównych aspektów wykreowanego tutaj obrazu Danii, uzupełniając go na podstawie pokrewnych utworów Andersena, konfrontując z głównymi motywami jego twórczości, wybranymi faktami z jego życia, a także kontekstem historyczno-kulturowym epoki.

² Johannes Fibiger, Gerd Lütken, *Litteraturens veje*, Århus: Systime 2010, s. 179.

³ Hans Christian Andersen, *At være eller ikke at være*, Arkiv for Dansk Litteratur http://adl.dk/adl_pub/forfatter/e_forfatter/e_forfatter.xsql?ff_id=22. [dostęp: 12.06.2017]. O ile przypis nie podaje inaczej, tytuły oraz fragmenty cytowanych w niniejszej publikacji utworów Andersena są przywoływane w tłumaczeniu filologicznym sporządzonym przez autorkę, czego powodem jest brak oficjalnych przekładów na język polski.

2. PIEŚŃ O OJCZYŹNIE JAKO GATUNEK LITERACKI A DUŃSKI ROMANTYZM NARODOWY

Podstawowe założenia epoki romantyzmu zostały przeniesione na grunt duński za sprawą filozofa, przyrodnika i poety pochodzenia niemieckiego Heinricha Steffensa (1773–1845), urodzonego w Norwegii, lecz zamieszkałego w Danii. W 1802 roku wygłosił on w Kopenhadze cykl wykładów poświęconych filozofii naturalnej Friedricha Schellinga, którego był uczniem podczas pobytu badawczego na uniwersytecie w Jenie. W wyniku inspiracji owym wydarzeniem w Danii nastąpił rozkwit romantyzmu uniwersalnego, hołdującego koncepcji monizmu, panteizmu oraz artystycznego geniuszu⁴.

Co ciekawe, niemalże jednocześnie w dojrzewającej duńskiej myśli romantycznej dokonał się zwrot ku ideom narodowym, propagowanym w ramach drugiego ważnego ośrodka wczesnego romantyzmu niemieckiego, jakim był Heidelberg. Romantycy z Heidelbergu stawiali sobie za cel kształtowanie poczucia przynależności narodowej poprzez powrót do wspólnych korzeni historycznych i kulturowych. Projekt ten trafił w Danii na szczególnie podatny grunt ze względu na kryzysową sytuację polityczno-gospodarczą kraju. Wiek XIX rozpoczął się dla Duńczyków serią tragicznych w skutki wydarzeń, tj. konfliktem zbrojnym z Anglią, w toku którego zniszczono większość duńskiej floty, załamał się handel, w roku 1807 bombardowano Kopenhagę, w wyniku wojen napoleońskich w 1813 roku Dania ogłosiła bankructwo, a rok później z granic duńskiego imperium kolonialnego wyłączono Norwegię. Wobec pograżonej w głębokim kryzysie rzeczywistości duński romantyzm narodowy pełnił przede wszystkim funkcję terapeutyczną. W miejsce rozważań nad poniesionymi porażkami proponował powrót ku czasom minionej świetności, określanych mianem mitycznego **złotego wieku**, czyli *guldalder*⁵.

Romantyczny projekt odbudowy utraconej dumy narodowej był realizowany w Danii wszechstronnie. Świadczy o tym szerokie spektrum form literatury patriotycznej uprawianej przez czołowych przedstawicieli epoki. Należą tu przede wszystkim czerpiące z dziedzictwa mitologiczno-historycznego wiersze, poematy oraz utwory dramatyczne autorstwa Adama Oehlenschlägera (1779–1850), uznawanego za prekursora duńskiej literatury romantycznej. Szczególny potencjał kulturotwórczy wykazują także proklamujące odnowę narodowo-religijną psalmy, studia historyczne i mitologiczne oraz pisma teologiczne jednego z głównych kreatorów duńskiej kultury narodowej Nikolaja Frederika Severina Grundtviga (1783–1872). W zgodzie z programem patriotycznym Grundtviga pozostają także powieści historyczne Bernharda Severina Ingemanna (1789–1862), przybliżające losy duńskich bohaterów historycznych⁶.

Pomimo wielości konwencji literatura duńska doby romantyzmu narodowego pozostaje nośnikiem tej samej, wspólnej dla całego ruchu idei. Okazjonalnie owa jedność treści przekłada się także na jedność formy, gdzie wspólny mianownik

⁴ *Dansk litteraturs historie. Bind II. 1800–1870*, red. Klaus P. Mortensen, May Schack, København: Gyldendal 2008, s. 16–36.

⁵ *Ibidem*, s. 50–56.

⁶ Więcej na temat twórczości wymienionych tutaj pisarzy w kontekście epoki duńskiego romantyzmu narodowego: *ibidem*, s. 100–237.

odnajdujemy właśnie w gatunku pieśni o ojczyźnie. O wartości utworów z gatunku duńskiej *fædrelandssang* stanowi ich wymiar nie tyle estetyczny, co użytkowy, ściśle związany z procesem kształtowania się tożsamości narodowej oraz doświadczeniami wojennymi XIX stulecia, generującymi potrzebę literatury „ku pokrzepieniu serc”. Aspekt narodotwórczy realizowany jest tutaj poprzez gloryfikację czynników legitymizujących istnienie narodu, tj. piękno ojczystego krajobrazu, sama nazwa ojczyzny, jej ciągłość historyczna, monarchowie oraz dokonania jej mieszkańców. W pieśniach powstałych na kanwie konkretnych wydarzeń wojennych paradygmat ten jest poszerzany o przymioty sankcjonujące działania narodu duńskiego wobec wroga, tj. honor, prawość i szlachetność, a także głęboka wiara, zapewniająca przychyłność Boga⁷. Odwołując się do powyższych wartości, utwory z gatunku pieśni o ojczyźnie umacniają wspólnotowe poczucie odrębności narodowej Duńczyków, kreują przekonanie o wyjątkowości Danii na tle innych mocarstw, a w czasach kryzysu prognozują zwycięską przyszłość.

Podążając za kontekstem wojennym, właściwy rozkwit gatunku duńskiej pieśni o ojczyźnie obserwujemy przede wszystkim w latach 40. XIX stulecia. Zaangażowanie twórców w sprawy kraju rosło wówczas pod wpływem tzw. **wojny trzyletniej** (*treårskrigen, 1848–1851*), stanowiącej pierwszą falę konfliktu o przynależność narodową Szlezwiaku. Co więcej, postępująca demokratyzacja społeczeństwa kreowała zapotrzebowanie na lirykę patriotyczną, wykonywaną kolektywnie podczas zgromadzeń obywatelskich w celu manifestacji nowo ugruntowanej narodowej tożsamości. W odpowiedzi na powyższe okoliczności utwory pochwalne na cześć ojczyzny tworzyli praktycznie wszyscy, także ci wspomniani wyżej, czołowi reprezentanci epoki. W 1851 roku do grona pisarzy-romantyków pragnących zabrać głos w szleszwickiej sprawie dołączył Hans Christian Andersen, wydając wspomniany już wcześniej zbiór pt. „Wiersze i pieśni o ojczyźnie z czasu wojny”, inspirowany w całości wydarzeniami wojny trzyletniej.

Jako forma poezji patriotycznej tzw. pieśń o ojczyźnie w literaturze duńskiej obecna była także wcześniej, w czasach poprzedzających proces narodotwórczy. O świadomości istnienia tej formy świadczy chociażby pierwsza duńskojęzyczna definicja pojęcia *nationalsang*, czyli pieśń **narodowa**, zawarta w słowniku duńsko-niemieckim z 1810 roku. Terminy *fædrelandssang* oraz *nationalsang* używane są tutaj zamiennie w odniesieniu do szeroko pojętego gatunku pieśni o wymowie patriotycznej⁸. Mając na uwadze zbieżność obu pojęć, nie dziwi fakt, iż to właśnie spośród utworów wpisujących się w poetykę pieśni o ojczyźnie w roku 1818 został wyłoniony duński hymn narodowy, określanej w języku duńskim mianem pieśni **narodowej**, a więc *nationalsang*⁹. Tym samym zakres znaczeniowy terminu „pieśń narodowa” uległ zawężeniu, czyniąc pieśń o ojczyźnie kategorią nadrzędną, obejmującą utwory liryczne o wymowie patriotycznej bez względu na ich status kulturowy czy polityczny.

⁷ *Hovedsporet*, red. Jens Anker Jørgensen, Knud Wentzel, København: Gyldendal 2005, s. 379–382.

⁸ Inge Adriansen, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000. Bind I*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003, s. 174–175.

⁹ Mowa tu o anonimowym w swoim założeniu konkursie, którego laureatką została niejaka Juliane Marie Jessen, autorka pieśni pt. *Danemark, Danemark – hellige lyd* (Dania, Dania – głos świętości). Jak podają źródła, zwycięski utwór wyłoniony został jednak przez pomyłkę, z uwagi na sposób kaligrafii przypominający pismo Oehlenschlägera. Z czasem pierwotny werdykt cofnięto i hymnem ogłoszono wykonywany do dziś utwór Oehlenschlägera pt. *Der er et yndigt land* (Jest taki piękny kraj).

Łącząc doniosłość treści oraz lekkość formy, tradycja gatunkowa pieśni o ojczyźnie pozostaje źródłem najbardziej znanych duńskich utworów patriotycznych, obecnych w życiu kulturowym Duńczyków do dziś. Należą tutaj przede wszystkim dwie pieśni funkcjonujące w obiegu oficjalnym. Pierwsza z nich, ustanowiona w 1866 roku duńskim hymnem narodowym, to utwór Adama Ohlenschlägera pt. *Der er et yndigt land* (Jest taki piękny kraj) wydany w roku 1819, skądinąd jako *Fædrelands-Sang* (Pieśń o ojczyźnie). Druga to pieśń pt. *Kong Christian* (Król Krystian) z roku 1770, autorstwa pisarza preromantycznego Johanna Ewolda (1743–1781), pełniąca rolę hymnu królewskiego wykonywanego w obecności członków duńskiej rodziny królewskiej. Utwór Andersena pt. „Danio, Ojczyzno moja” towarzyszy natomiast wydarzeniom o randze mniej oficjalnej, takim jak uroczystości związane z tradycją duńskich uniwersytetów ludowych (*folkehøjskoler*), występy chórów czy koncerty okolicznościowe. O jego popularności oraz niesłabnącym potencjale świadczy zainteresowanie ze strony kompozytorów melodii oraz współczesnych wykonawców scenicznych¹⁰. Od wielu lat pieśń ta obecna jest także w duńskim dyskursie kulturowym, gdzie raz po raz pojawiają się sugestie, że to właśnie ona najlepiej oddaje uczucia patriotyczne Duńczyków i w związku z tym powinna zostać uczyniona hymnem narodowym Danii.

3. ANDERSENOWSKA WIZJA OJCZYZNY I JEJ OBLICZA

W studium poświęconym problematyce patriotyzmu Duńczyków w okresie wojen napoleońskich badacz Rasmus Glenthøj dowodzi, że w pierwszej połowie XIX stulecia w Danii ścierały się dwie główne koncepcje ojczyzny. Pierwsza z nich to zakorzeniona w kulturze epok wcześniejszych koncepcja **etniczna**, promująca wizję ojczyzny **naturalnej**, wyznaczonej miejscem urodzenia **pojedynczego człowieka** oraz poczuciem więzi z mającym tam swoje wpływy **monarchą**. Druga natomiast to przeciwstawna wobec monarchizmu koncepcja **narodowa**, w myśl której ojczyzna celebrowana jest jako terytorium przynależne określonej **wspólnocie** tworzącej **naród** oraz ostoja kultywowanych przez nią wartości¹¹. Podobnie jak w dyskursie kulturowym epoki, w pieśni Andersena pt. „Danio, Ojczyzno moja” obecne są echa obu tych stanowisk. Sposób, w jaki autor płynnie przechodzi od jednej perspektywy do drugiej, ilustruje ponadto charakterystyczny dla tego okresu mechanizm, zgodnie z którym patriotyzm w ujęciu **jednostkowym** sukcesywnie nabiera cech **wspólnotowych**. Równocześnie zwiększa się zakres czynników legitymizujących poczucie więzi z ojczyzną, gdzie wspólne pochodzenie etniczne to tylko jeden z wielu wyróżników.

¹⁰ Jak dotąd pieśń Andersena doczekała się czterech różnych realizacji melodycznych. W 2007 roku utwór ukazał się ponadto w wykonaniu muzyka duńskiego o korzeniach marokańskich, niejakiego Isama Bachiriego. Ze względu na pochodzenie wykonawcy oraz wyznawany przez niego islam akt ten odbił się w Danii głośnym echem jako ważny przyczynek do debaty nad wyzwaniem, wobec których tradycyjnie rozumiana duńskość staje współcześnie pod wpływem imigracji z krajów muzułmańskich.

¹¹ Rasmus Glenthøj, *På fædrelandets alter. National identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807–1814*, København: Museum Tusulanums Forlag 2007, s. 48–63.

3.1. ANDERSENOWSKA OJCZYZNA PRYWATNA

Analizując utwór Andersena pt. „Danio, Ojczyzno moja”, nietrudno zauważyć, że zarysowana w nim wizja ojczyzny pod wieloma względami odpowiada pierwszemu z powyższych stanowisk, co autor ukazuje już na wstępie: „I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme, der har jeg rod, derfra min verden gaaer” (Urodziłem się w Danii, tam jest mój dom, tam są moje korzenie, tam zaczyna się mój świat)¹².

Kraj narodzin obrazowany jest tutaj przez pryzmat indywidualnych doświadczeń jednostki, znajdujących odzwierciedlenie w strategiach językowych. Za sprawą zaimków dzierzawczych towarzyszących przywoływanym elementom krajobrazu ojczyzna staje się strefą intymną, własną i dobrze znaną: „I grønne øer, mit hjertes hjem hernede” (Wy zielone wyspy, tutaj jest dom mojego serca)¹³. Liczne apostrofy, tj. choćby przewijające się w formie refrenu wyznanie „Dig elsker jeg! – Danmark, mit Fædreland!” (Kocham cię – Danio, Ojczyzno moja!)¹⁴, czynią z niej krainę szczególnie drogą sercu. W świetle epitetów o silnym nacechowaniu emocjonalnym, tj. „Min moders søde stemme” (słodki głos mojej matki)¹⁵, „deiligst vang og vænge” (najwspanialsze pola i polany)¹⁶, „så sødt velsignet du mit hjerte når” (tak słodko błogosławiłś memu sercu)¹⁷, „du hellig fane” (święty sztandarze)¹⁸, ukochana ojczyzna także w innych pieśniach nabiera cech przestrzeni sakralnej, nieskalanej i uświęconej przez Boga. Dzięki metaforyce przywodzącej na myśl idylliczną krainę dzieciństwa kraj rodzimy jawi się wreszcie jako duchowy azyl dający ukojenie oraz poczucie bezpieczeństwa: „Du land [...] hvor sproget er min moders bløde stemme, og som en sød musik mit hjerte naaer” (Kraju, którego język brzmi jak miękki głos mojej matki i jak słodka muzyka trafia do mojego serca)¹⁹.

3.2. OD MAŁOŚCI DO WIELKOŚCI: ANDERSENOWSKA WIZJA OJCZYZNY
W ŚWIETLE IDEI ROMANTYZMU NARODOWEGO

Za punkt wyjścia obrawszy koncepcję ojczyzny etnicznej, w dalszej części utworu poeta rozwija swój opis, włączając do niego elementy zaczerpnięte z dyskursu narodowo-romantycznego. Równocześnie zmianie ulega profil obrazowanej w pieśni ojczyzny, która z prywatnej przestrzeni indywidualnych przeżyć staje się ostoją wartości o znaczeniu kolektywnym, kulturowanych przez wspólnotę narodową oraz stanowiących o jej tożsamości.

3.2.1. DANIA DUŃCZYKÓW: ROMANTYCZNY PEJZAŻ NARODOWY

Jak na romantyka przystało, sławiąc imię ojczyzny, Andersen dużo miejsca poświęca naturze, rozumianej jako uosobienie historii oraz ducha duńskiego narodu.

¹² Hans Christian Andersen, *Danmark, mit Fædreland*, w: H.C. Andersen. *Samlede digte*, red. Johan de Mylius, København: Aschehoug 2000, s. 443.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Idem, *Danmark, dejligst Vang og Vænge*, w: H.C. Andersen. *Samlede digte*, s. 446.

¹⁷ Idem, *Danmark, mit Fædreland*.

¹⁸ Idem, *Soldaternes Sang til Danebrog*, w: H.C. Andersen. *Samlede digte*, s. 445.

¹⁹ Idem, *Danmark, mit Fædreland*.

Kreśląc pejzaż rodzinnych stron poeta nie dąży jednak do wiernego odwzorowania realiów, lecz posługuje się artystyczną kreacją, zawężoną do kilku motywów. Utworzony w ten sposób paradygmat obejmuje elementy uznane za emblematyczne dla duńskiego krajobrazu, tj. zielone wyspy („de grønne øer”), błękit oceanu („havets blå”), szerokie plaże („de brede strande”), wrzosowiska Jutlandii („den jyske hede”), bukowe lasy Zelandii („bøgeskoven”) oraz gniazda łabędzie („de vilde svaners rede”)²⁰. Zarysowana w pieśniach charakterystyka ojczyznego krajobrazu nie jest dla autora bowiem celem samym w sobie. Zgodnie z poetyką romantyzmu nie tylko narodowego, lecz także epoki jako takiej, stanowi ona pierwiastek współbudujący warstwę znaczeniową utworów, skoncentrowaną wokół rozrachunku z wrogiem oraz odbudowy nadszarpniętej dumy narodowej. Stąd Andersenowska wizja ojczyzny bazuje na opozycji dwóch przymiotów określających położenie nękanej wojną Danii: z jednej strony jej małość, a z drugiej wielkość.

Pierwsza z powyższych cech przywoływana jest w znaczeniu dosłownym, jako efekt budzącej gniew i rozżalenie niesprawiedliwości dziejowej. Posługując się epitetem „mały kraj” („et lille land”) autor nie szczędzi słów krytyki pod adresem innych, wrogich ojczyźnie narodów, których postęпки z potężnej niegdyś Danii uczyniły małe, słabe państewko:

Aarhundreder Danmark var mægtigt og stort,
Men saa blev der plukket og plukket.
Nu skal de ei gjøre, hvad før de har gjort,
For længe har Danmark nu sukket.

(Przez wieki Dania była potężna i wielka/ lecz zaczęto ją grabić/ nie wolno im czynić tego, co czynili wcześniej/ zbyt długo już Dania rozpacza)²¹.

Oplakując utraconą mocarstwowość, poeta gloryfikuje własny naród, w nim właśnie upatrując potęgi swej małej, acz wielkiej ojczyzny. W zależności od kontekstu utworów, kreśląc portret narodu, Andersen akcentuje różne jego przymioty. W pieśniach, które nie nawiązują bezpośrednio do wydarzeń wojennych, jak np. wydany w 1840 roku utwór pt. *Fædrelandet* (Ojczyzna), na pierwszy plan wysuwają się cnoty dnia codziennego, tj. dbałość o ognisko domowe („den huslige lykke”), wzajemna lojalność i oddanie („trofasthed”), prawość („et ærligt sind”) i pracowitość („stræben”). Dowodząc spójności narodu, przyświecają one wszystkim Duńczykom bez względu na ich majątność i status społeczny: „Fra slottets marmor til hyttens straa” (Od marmurowych pałaców po słomiane chaty)²². W świetle poezji wojennej o sile Duńczyków stanowi natomiast ich nieposkromione męstwo i hart ducha: „De kan overvælde vort lille land, men rokke ei mod eller villie” (Mogą pogrążyć nasz mały kraj, lecz nie zwyciężą odwagi czy woli)²³. Porażkom na froncie autor przeciwstawia także osiągnięcia wybitnych rodaków, np. działalności rzeźbiarskiej jednego z głównych przedstawicieli klasycyzmu, Berthela Thorvaldsena (1797–1838), przywoływanej za pomocą aluzji w następującym fragmencie pieśni pt. „Danio, Ojczyzno moja”: „Et lille land, – og dog saa vidt om

²⁰ Inge Adriansen, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000. Bind II*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003, s. 379–380.

²¹ Hans Christian Andersen, *For Danmark*, w: *H.C. Andersen. Samlede digte*, s. 439.

²² Idem, *Fædrelandet*, w: *H.C. Andersen. Samlede digte*, s. 459.

²³ Idem, *Den Frivillige*, w: *H.C. Andersen. Samlede digte*, s. 440.

jorden end høres danskens sang og meiselslag” (Mały kraj, lecz mimo to szerokim echem niosą się duńskie pieśni i dźwięki dłuta)²⁴.

Jako poeta Andersen nie szczędzi wyrazów uznania dla talentu innych duńskich pisarzy. Świadectwem jego zachwytu nad rodzimą literaturą jest chociażby wydany w 1831 roku zbiór krótkich utworów lirycznych pt. *Vignetter til Danske Digtere* (Sylwetki poetów duńskich), stanowiący przegląd, a zarazem pochwałę dokonań znanych i mniej znanych twórców literatury duńskiej od baroku po romantyzm. Podobnego przeglądu dokonuje Andersen ponownie w wierszu pt. *Danske poeter i buket* (Bukiet poetów duńskich) z roku 1866, tym razem w kontekście wydarzeń związanych z drugą i decydującą falą konfliktu o Szlezwik. Język twórczości tytułowych bohaterów utworu przyrównywany jest tutaj do jednego z czołowych symboli duńskiej potęgi narodowej, jakim był ciągnący się wzdłuż wybrzeży Jutlandii, wczesnośredniowieczny mur obronny o nazwie Dannevirke, zajęty przez armię pruską w następstwie pamiętnej bitwy pod Dybbøl stoczonej w 1864 roku²⁵. Nawiązując do utraty muru, symbolizującego ostateczny upadek duńskiej mocarstwowości, Andersen konstruuje metaforę, w myśl której to właśnie język czyni z Danii fortecę nie do zdobycia, warunkując jej przetrwanie pomimo ofensywy obcych kultur: „Syng: Danmark døer først med det danske sprog! Det danske sprog er Danmarks Dannevirke!” (Śpiewaj: Dania będzie żyć tak długo, jak długo żyje język duński! Język duński to duńskie Dannevirke!)²⁶.

3.2.2. W BLASKU DAWNEJ CHWAŁY: ANDERSEN WOBEC MITÓW I HISTORII

Śledząc retorykę Andersenowskich opisów ojczyzny, zauważamy, że stanowią one próbę przywrócenia rodakom poczucia wielkości na podstawie nowych przesłanek, innych niż dotychczasowy status polityczny. Ojczyzna jawi się tutaj przede wszystkim jako kraina niepowtarzalna i jedyna w swoim rodzaju, przewyższająca inne w swej wyjątkowości:

Hvor reder Sommeren vel Blomstersengen
Meer rigt end her, ned til den aabne Strand?
Hvor staaer Fuldmaanen over Kløver-Engen
Saa deilig, som i Bøgens Fædreland?

(Gdzie lato ściele kwieciami/ Tak bogato jak tutaj, aż po otwartą plażę?/ Gdzie księżyc w pełni świeci nad łąką koniczyny/ Tak cudnie, jak w ojczyźnie buka?)²⁷.

Ważnym elementem dopełniającym powyższą wizję rodzimego krajobrazu okazują się prastare, opatrzone runicznymi inskrypcjami kurhany („oldtids kjæmpegrave”). Wzniesione ku czci legendarnych bohaterów, stanowią one integralną część większości Andersenowskich opisów ojczyzny, harmonijnie współtworząc pejzaż jabłkowych sadów, chmielowych ogrodów i piaszczystych plaż:

²⁴ Idem, *Danmark, mit Fædreland*. Zarówno kariera, życie, jak i znajomość łącząca Andersena z Thorvaldsenem stały się także tematem szeregu wierszy wydanych w ramach tomu *Digte Gamle og nye* (1847; Wiersze, stare i nowe). Wcześniej, w 1831 roku, ukazał się natomiast zbiór krótkich utworów lirycznych pt. *Vignetter til Danske Digtere* (Sylwetki poetów duńskich), stanowiący przegląd, a zarazem pochwałę dokonań znanych i mniej znanych twórców literatury duńskiej od baroku po romantyzm.

²⁵ Inge Adriansen, *Nationale symboler... Bind II*, s. 206–216.

²⁶ Hans Christian Andersen, *Danske poeter i buket*, w: *H.C. Andersen. Samlede digte*, s. 574.

²⁷ Idem, *Danmark, mit Fædreland*.

Du danske friske strand,
Hvor oldtids kjæmpegrave
Staae mellem æblegaard og humlehave.

(Ty rześka duńska plaża,/ gdzie prastare kurhany/ stoją na granicy jabłkowych sadów i chmielowych ogrodów)²⁸.

Dokonując symbolicznej fuzji teraźniejszości i przeszłości, poeta realizuje ideę narodowo-romantycznego zwrotu ku czasom minionym, nadając mu wymiar szczególnie pragmatyczny. Pomimo swojego wyraźnie podkreślanego historycznego charakteru, przywoływane w pieśniach pomniki dawnej świetności nie występują tu bowiem w funkcji relikwów, lecz wiecznie żywych pamiątek umacniających narodowego ducha walki:

Paa marken, ved det aabne hav,
Staaer mangel gammel kjæmpe-grav,
Om kraften i os vink den gav
For Danmark!

(Na polu, u stóp otwartego morza,/ stoją liczne prastare grobowce,/ oby ten symbol dodał nam sił/ dla Danii!)²⁹.

Analogiczną rolę odgrywają upodobane przez autora eksplicytnie odniesienia do mitów i legend związanych z symboliką narodu duńskiego. W znacznym stopniu kształtują one wymiar intertekstualny zbioru pt. „Pieśni o ojczyźnie z czasu wojny”, obfitujący w aluzje do zakorzenionych w kulturze opowieści obrazujących historię oraz znaczenie kulturowanych przez naród symboli. Jedną z nich jest legenda dotycząca genezy duńskiej flagi (Dannebrog), przytoczona w następującym fragmencie utworu pt. „Danio, ojczyzno moja”:

Du danske friske strand,
Hvor Dannebroggen veier –
Gud gav os den – Gud giv den bedste seier [...]

(Ty rześka duńska plaża,/ Gdzie powiewa Dannebrog –/ Bóg nam ją zesłał – niechaj nam ześle wielkie zwycięstwo)³⁰.

W świetle legendy flaga duńska, tzw. Danebrog, będąca najstarszą flagą w Europie, jawi się jako dar zesłany Duńczykom przez Boga podczas krucjaty do Estonii, dzięki któremu król duński Waldemar II odniósł zwycięstwo w bitwie stoczonej w 1219 roku u wrót Tallinna³¹. Oba te kluczowe dla mitu wydarzenia przywoływane są także w pieśni pt. *Soldaternes Sang til Danebrog* (Pieśń żołnierska o Danebrog):

Vort gamle Fane, vort Danebrog
Som Himlen gav os med Seier
[...].

²⁸ Ibidem.

²⁹ Idem, *For Danmark*.

³⁰ Idem, *Danmark, mit Fædreland*.

³¹ Inge Adriansen, *Nationale symboler... Bind I*, s. 127–129.

Du hellige Fane, Du danske Flag
 Om Dig straalder Mindernes Glorie
 [...].

(Nasz stary sztandarze, nasza Dannebrog/ który niebo zesłało nam wraz ze zwycięstwem/ [...] Święty sztandarze, duńska flago/ Świecisz blaskiem dawnej chwały [...])³².

Warto zauważyć, że aluzja zawarta w ostatnim wersie cytowanego powyżej fragmentu pieśni „Danio, Ojczyzno moja” wyraża nie tyle gloryfikację pamiętnego wydarzenia z przeszłości: „Gud **gav** os den” (Bóg nam ją **zesłał**), co wiarę w jego proroczy charakter: „Gud **giv** den største Seier” (Niechaj nam **ześle** wielkie zwycięstwo). Podobny zamysł towarzyszy nawiązaniu do historii dwóch unikatowych, starożytnych złotych rogów odkrytych przypadkowo w okolicach duńskiej osady o nazwie Gallehus w latach 1634 i 1739, a następnie skradzionych i potajemnie przetopionych w roku 1802³³. Jak w poprzednim przypadku, treść legendy ewokowana jest tutaj w pojedynczym wersie: „Plovjernet Guldhorn finder” (Ostrze pługa natrafia na Złoty Róg), obrazującym okoliczności odnalezienia drugiego rogu przez pracującego w polu niejakiego Jerka Lassena. Wers ten nawiązuje jednocześnie do poematu Adama Oehlenschlägera z 1803 roku pt. *Guldhornene* (Złote Rogi), uznawanego za manifest duńskiej literatury romantycznej. Dzięki niemu złote rogi z Gallehus dołączyły do grona czołowych symboli rzeczonoego **złotego wieku**, którego powrotu Andersen wypatruje w słowach: „Niechaj Bóg da Ci przyszłość taką, jakie dał Ci wspomnienia”.

Szczególne miejsce w twórczości Andersena zajmuje ponadto postać legendarnego rycerza imieniem Holger Danske, tudzież Oger le Danois lub Ogier Duński, zapożyczona z tradycji tzw. *chanson de geste* (**pieśń o czynie**), obejmującej starofrancuskie poematy rycerskie. Ze względu na swój przydomek wzmiankowany pierwotnie w *Pieśni o Rolandzie* (1060) Oger na przestrzeni kolejnych stuleci nierozzerwalnie łączony był z Danią. Jako domniemany syn wrogiemu Karolowi Wielkiemu króla duńskiego Gudfreda stał się bohaterem licznych eposów, pieśni oraz ballad rycerskich, sukcesywnie zyskując popularność w kręgu literatury europejskiej, w tym także skandynawskiej, a w szczególności duńskiej³⁴.

Za sprawą pisarzy takich jak Just Mathias Thiele (1795–1874), Peder Ludvig Møller (1780–1839), a także Grundtvig oraz Ingemann, na przestrzeni XVIII stulecia w Danii przyjął się reprezentujący szerszą tendencję mit, w świetle którego Holger Danske do dziś wizualizowany jest jako rycerz śpiący w podziemiach zamku Kronborg w oczekiwaniu na moment, gdy przyjdzie mu się obudzić, by bronić ojczyzny przed niebezpieczeństwem. Również Andersen przyczynił się do popularyzacji powyższej historii, nadając jej formę poematu (*Holger Danske*, 1830), a następnie baśni (*Holger Danske*, 1845). Wraz z rozkwitem myśli narodowo-romantycznej śpiący rycerz zapisał się w duńskiej świadomości kulturowej jako symboliczne uosobienie ducha narodu i tak też obrazowany jest w zbiorze pt. „Pieśni o ojczyźnie z czasu wojny”: „Tro ikke, landet er er lukket, i folket Holger Danske staaer! Hver fjendtlig fugl skal blive plukket, hvis vinge over gjerdet slaarer!” (To nieprawda, że kraj stoi otworem! W narodzie tkwi siła Holger Danske!

³² Hans Christian Andersen, *Soldaternes Sang til*.

³³ Inge Adriansen, *Nationale symboler... Bind II*, s. 142–143.

³⁴ Finn Steffanson, *Symbolleksikon*, København: Gyldendal 2009, s. 185–186.

Każdy wrogi ptak wznoszący się ponad murami kraju zostanie zestrzelony)³⁵. Poprzez odwołanie do powyższego wyobrażenia Andersen podtrzymuje wiarę w terapeutyczną moc przeszłości, raz jeszcze implikując, że siła narodu ma swoje źródło w kulturze ukształtowanej przez wspólną historię oraz towarzyszące jej mity.

4. PODSUMOWANIE

Z perspektywy historycznoliterackiej utwory Andersena z gatunku pieśni o ojczyźnie to liryka reprezentatywna dla swojego okresu. W przeciwieństwie do baśni nie stanowią one manifestu oryginalności artystycznej autora, lecz realizację programu wyrażającego ducha epoki. Niemniej znajomość tego skądinąd ważnego w twórczości pisarza wątku pozwala dostrzec w osobie autora to, co często umyka czytelnikom baśni na całym świecie, a więc jego korzenie.

W przeciwieństwie do jednoznacznej wymowy pieśni kwestia rzeczywistej świadomości narodowej duńskiego baśniopisarza nie jest sprawą zupełnie oczywistą. Pomimo deklarowanej miłości do ojczyzny Andersen przez łącznie ponad 10 lat życia przebywał poza jej granicami, odbywając liczne i długie podróże po Europie. Wnikliwy czytelnik zauważy, że wizja ojczyzny wykreowana w pieśni pt. „Danio, Ojczyzno moja” to w gruncie rzeczy projekcja wspomnień i wrażeń osoby, która na kraj swój patrzy z pewnej odległości. Ową zewnętrzną perspektywę zdradza choćby dobór leksyki w sformułowaniach typu „**der** har jeg hjem” (**tam** jest mój dom), „**derfra** min verden går” (**tam** zaczyna się mój świat), gdzie zamiast bliskości, wyrażanej w języku duńskim analogicznie za pomocą zaimków „her” (tutaj) czy „herfra” (stąd), poeta implikuje dystans.

W swojej autobiografii Andersen pisał otwarcie, że podróżował z pragnienia serca, nie z konieczności, nawet nie po to, by „gromadzić materiał”, lecz dlatego, że podróże były dla niego „jak ożywcza kąpiel dla umysłu, z której wracał, jakby był młodszy i silniejszy”³⁶. Jakkolwiek silna była jego potrzeba eksploracji świata, wśród sobie współczesnych nie znajdował zrozumienia dla swoich pragnień. Ze względu na wybór ścieżki życiowej pisarzowi zarzucano egoizm oraz ostentacyjną obojętność wobec sytuacji ojczyzny pogrążonej w kryzysie. Niepohamowany pęd ku coraz to nowym miejscom zapisał się także w jego twórczości, gdzie jednym z głównych motywów okazuje się być tzw. bezdomność („hjemløshed”), stanowiąca synonim wewnętrznego rozdarcia, niepewności i niepokoju³⁷. W kontekście sformułowanej pod adresem pisarza krytyki poezja patriotyczna Andersena daje się rozpatrywać jako próba rehabilitacji nadszarpniętego wizerunku. W ujęciu biograficznym wyraża ona poszukiwanie życiowej przystani, jakiej autorowi nie udało się osiągnąć aż do śmierci. Przede wszystkim jednak i niezależnie od motywacji, kreśląc pejzaż rodzimych stron Andersen zaświadcza, że każda, nawet najbardziej

³⁵ Hans Christian Andersen, *Herregårdsskytterne*, w: *H.C. Andersen. Samlede digte*, s. 441.

³⁶ Hans Christian Andersen, *Baśń mojego życia*, przeł. Iwona Chamska, Łódź: Wydawnictwo Ravi 2003, s. 174.

³⁷ Johannes de Mylius, *Hr. Digter Andersen. Liv, digtning og meninger*, København: Gads Forlag 1995, s. 26–30.

ponadczasowa twórczość ma swoje źródło w konkretnej czasoprzestrzeni, którą zwykliśmy nazywać ojczyzną.

BIBLIOGRAFIA

- Adriansen Inge, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000. Bind I*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003.
- Adriansen Inge, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000. Bind II*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003.
- Andersen Hans Christian, *At være eller ikke at være*, Arkiv for Dansk Litteratur, http://adl.dk/adl_pub/forfatter/e_forfatter/e_forfatter.xsql?ff_id=22 [dostęp: 12.06.2017].
- Andersen Hans Christian, *Baśń mojego życia*, przeł. Iwona Chamska, Łódź: Wydawnictwo Ravi 2003.
- Dansk litteraturs historie. Bind II. 1800–1870*, red. Klaus P. Mortensen, May Schack, København: Gyldendal 2008.
- de Mylius Johannes, *Hr. Digter Andersen. Liv, digtning og meninger*, København: Gads Forlag 1995.
- Fibiger Johannes, Lütken Gerd, *Litteraturens veje*, Århus: Systime 2010.
- Glenthoj Rasmus, *På fædrelandets alter. National identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807–1814*, København: Museum Tusulanums Forlag 2007.
- H.C. Andersen. Samlede digte*, red. Johannes de Mylius, København: Aschehoug 2000.
- Hovedsporet*, red. Jens Anker Jørgensen, Knud Wentzel, København: Gyldendal 2005.
- Steffanson Finn, *Symbolleksikon*, København: Gyldendal 2009.
- Żebrowska Danuta, *Poznawcze i wychowawcze wartości baśni Andersena*, „Studia Gdańskie” 2008, t. 5 [red. E. Baniecka, Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej], s. 141–156.

“FROM THERE MY WORLD BEGINS” – HANS CHRISTIAN ANDERSEN ABOUT HIS FATHERLAND ON THE EXAMPLE OF SELECTED “SONGS ABOUT THE FATHERLAND” (*FÆDRELANDSSANG*) WRITTEN BY THE AUTHOR

Summary

This article discusses the patriotic themes in the works of the Danish writer Hans Christian Andersen. These considerations are based on selected “songs about the fatherland” written by the author discussed in the perspective of the program of the Danish national Romantic era. Based on the analytical material, the author carries out the reconstruction of Andersen’s vision of the fatherland, pointing to its multidimensionality dictated by the historical and literary context. Focusing on lyric poetry, the article also contributes to the broadening of Andersen’s reception in Poland to include the genres marginalized so far, giving a more complete picture of the fairy tale writer’s works.

Trans. Izabela Ślusarek